

kraj nije iznimka, no interes pobuđuje slična situacija nevjenčanih i nedovoljno provjerenih probnih brakova na području Vojvodine, u mnogo razvijenijem društvenom profilu sela od onoga u Dalmatinskoj zagori.

Zorica Rajković je svojom studijom o pokusnom braku, uza sva još otvorena pitanja, dala vrijedan prilog etnološkoj znanosti. Rasvijetlila je osnovni problem, dala osnovne kriterije za prosuđivanje pojave i njeno razlikovanje od nevjenčanog braka. Ustanovila je da tzv. probni brak nije tradicijska ustanova, tj. da nije institucija tradicijske kulture prošlih vremena, već se uslijed nepreciznosti gledanja poistovjećivao s tradicijskim nevjenčanim brakom. Ukazala je na pokusne bračne intencije kao mogući rezultat utjecaja novijih proizvodnih odnosa i njihova prodora u tradicionalne društvene profile. Autorica je ovim radom dala podlogu daljem rješavanju problema, obavivši velik dio znanstveno-istraživačkog rada. Pokazala je neophodnost poštovanja objektivnosti u pristupu. Kritičkoj ocjeni podvrgla je i sudove priznatih stručnjaka ne samo etnološke već i pravne i sociološke znanosti, ustanovljavanjem znanstvene istine o jednom dosad nedovoljno precizno definiranom, a običajem proglašenom ponašanju stanovnika našeg sela. U interesu je ne samo znanosti već i pravne prakse da se dokraja utvrdi postojanje ove pojave kao običaja i da se time i drugim strukama pomogne u pravilnom ocjenjivanju tog odnosa, specijalno u rješavanju sporova koji iz toga proizlaze a ugrožavaju društveni i moralni status seoske žene.

Autorica je zahvaćanjem pokusnog braka načela probleme suvremenog života, ne samo ruralne nego i urbane sredine, u koju se s novim stanovništvom unose i karakteristike tradicijskih odnosa. Time je ukazala i na neadekvatnost zakonskog gledanja u normiranju problematičnih stanja proizašlih iz nevjenčanog braka ili mogućeg pokusa, na iskorištavanje te situacije posebno od pripadnika tradicijske sredine, koje se reflektira na moralni status žene, u pravilu minorizirajući. Rad Zorice Rajković ukazuje i na nove

pravce društvene svrsishodnosti etnološkog rada i zbog svega toga je veoma dobrodošao.

Vesna ČULINOVIĆ-
-KONSTANTINOVIĆ

NOTIZEN, BEWOHNTE UMWELT, Betrachtungen zum Bauen und Wohnen in den Niederlanden, Institut für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie, Universität Frankfurt am Main, Nr. 4, Frankfurt 1976, 179 str.

Već sam naslov *Naseljena okolina* novošću i neobičajenošću termina u dosadašnjem etnološkom komuniciranju izaziva čitaoca koji želi upoznati suvremena duhovna kretanja u etnologiji da zaviri u ovaj broj frankfurtskog časopisa »Notizen«. Doduše, podnaslov *Razmatranja o građenju i stanovanju u Nizozemskoj* kazuju nam da je riječ o jednoj od klasičnih tema iz područja tzv. materijalne kulture, znane obično pod naslovom *Naselja i nastambe*. No ovdje se ta tema obrađuje s nešto drugačijim pristupom nego što je uobičajeno. Opaža se da autori uvažavaju zahtjev moskovskog profesora Tokareva, objavljen 1970, koji drži da je stan zanimljiv za etnologa samo ukoliko jest (ili je bio, ili će biti) nastanjen, dakle stan u njegovu socijalnom ekvivalentu. Frankfurtski kolege tako stan ne tretiraju samo kao zaštitu čovjeku od utjecaja prirodne okoline, već kao mogućnost da čovjek u njemu ispolji vlastiti identitet u prostoru, odnosno da »uređeni stambeni prostor odražava identitet stanara, pa se on može u njemu djelomično prepoznati (str. 44). Osnovni je, dakle, naglasak u razmatranju stanovanja stavljen na identitet.

Prilozi devetorice autora u ovom tematskom broju rezultat su dvotjedne ekskurzije što ju je Institut za kulturnu antropologiju i evropsku etnologiju poduzeo u Nizozemsku. Usudujemo se pretpostaviti da se u tu zemlju

putovalo među ostalim i zbog jedne ličnosti i jedne institucije. Radi se o Hendriku van LEEUWENU, koji se nalazi na čelu Instituta za stambenu ekologiju u nizozemskom mjestu Wageningenu. Svježe i originalne Leeuwenove misli citirane su u svim prilogama, pa se očito radi o ličnosti čiji je doprinos u razmatranju o stanovanju bez sumnje značajan (za ovu grupu autora i dominantan) i čija bi djela valjalo i pobliže upoznati.

U fokusu zanimanja autora o stanovanju i građenju našli su se različiti problemi: oni koje možemo smatrati specifično nizozemskima, kao što je npr. stvaranje poldera, ili oni koji su dobro poznati i u drugim evropskim zemljama, kao što je npr. odnos prema spomenicima kulture i njihovoj zaštiti ili satelitskim naseljima s tzv. globalnom arhitekturom i sl. Kod toga je skupina njemačkih autora prišla razmatranju problema bez obzira na društveni segment u kojem se zatječu, dakle bez one — u nas još teško obojive — podjele na seosko stanovništvo i ruralna naselja (što se smatra predmetom etnologije) i gradsko stanovništvo i urbana naselja (što bi trebale izučavati druge discipline). Frankfurt-ski etnolozi, okupljeni oko ovog Instituta, očito takvu podjelu ne primjenjuju.

Još je jedna zajednička nit koja se provlači kroz priloge, bez obzira o kojem je problemu (i načinu njegova rješavanja) riječ; svi se autori odnose kritički, akribijski važući i dobre i loše strane nizozemske, ali i zapadno-njemačke, prakse u domeni građenja i stanovanja.

Novo viđenje starih etnoloških tema naročito dolazi do izražaja u uvodnom članku Ine-Marie GREVERUS (**Kulturno-ekološki pristup građenju i stanovanju u Nizozemskoj**). Autorica nas upoznaje s nastankom i određenjem termina »kulturna ekologija«; upućuje nas na potrebu proučavanja promjenljivih odnosa između čovjeka i izgrađene okoline (tj. zaposjednutoga kulturnog prostora) i navodi da u stanovanju promatramo integracijsko-segregacijske funkcije, kao i identifikacijske funkcije.

Da je unutar kulturne ekologije oživotvoren pojam »stambene ekologije«, potvrđuje se na djelatnosti istoimenog

Instituta u Wageningenu. Tamo se školuju budući stambeni ekolozi, kojima je zadaća da ljudima pomognu u stvaranju njihova stambenog miljea. Okvir i svrha ovog prikaza ne dopušta nam da pričamo sve što je Gesine SCHROETER zapazila o radu te Leeuwenove škole (**»Područje rada« stambene okoline. O stambenoekološkoj praksi u Wageningenu**). Osobito su zanimljive, i s teorijskog i s praktičnog aspekta, pojedine faze procesa koji se ovdje provodi: od analiziranja različitih aktivnosti ljudi u budućem stanu i oblikovanja teorijskog strukturalnog modela zadovoljavanja potreba stanara, preko izgrađivanja stvarnog modela stana i igranja životnih situacija u njemu, do izučavanja sheme odnosa u široj okolini gradske ili mjesne četvrti, i tome slično. Voljeli bismo kad bi taj članak pročitali svi poslenici koji sudjeluju u ostvarivanju i građenju naših prebivališta i stambeno-radnih aglomeracija, posebno zbog posljednje faze u vageniškome radnom procesu, kada o svakom projektu raspravljaju i budući stanari. To je, naime, u skladu s Leeuwenovim postulatima da je sudodgovornost stanara temeljni pojam stambene ekologije, a stanar ravnopravni partner u građenju i stanovanju.

Nije nepoznato kakvi se sve nepoželjni rezultati javljaju kada se naselja planiraju »odozgo«, kada nastaju na projekantskim stolovima, bez spontanosti što je nameće pulsirajući život ljudi, sa svim svojim često neočekivanim obratima. Brazilska prijestolnica Brasilia jedan je od najčuvjenijih primjera takve djelatnosti. I u Holandiji postoji jedno takvo dosadno naselje, Dronten. Da bi se nekako ispravila greška, nastojali su se u Drontenu, opet »odozgo«, potaknuti intenzivniji odnosi među građanima podizanjem zajedničkoga društvenog centra. Tako je nastao »Meerpaal«, zdanje koje se smatra jednom od najuspješnijih i najzuidbudljivijih zgrada novije nizozemske arhitekture. Arhitekt van Klingeren sagradio ju je poput grčke agore, afmiteatralno, vjerujući da će stanovnici Drontena ovdje spontano međusobno komunicirati. Ali »Meerpaal« — kako su se uvjerali frankfurtski posjetioči — zjapi prazan (ukoliko se u njemu ne održavaju organizirane

priredbe), dok se djeca i mladež Dron-tena sastaju po napuštenim radničkim barakama na rubu naselja ili u barovima 15 km udaljenog starog grada Kampena, a odrasli se nalaze na kavi kod susjeda. Primjer »Meerpaala« i nekoliko drugih društvenih centara potakao je Michaela BLOEDNERA da temeljito razmotri ovaj kompleks pojava u prilogu **Eksperiment urbanog stanovanja: planirana integracija?**

Istoj vrsti problema pripadaju i procesi što se zbivaju na polderima. Već u 19. st. prenapučena Nizozemska krenula je u ogorčenu borbu za povećanje svog životnog prostora otimajući zemlju moru, isušujući komad po komad i pretvarajući ga u kultivirano tlo. Iz priloga Nine HALLER VON HALLER-STEIN **Ijsselmeerpolder. Planiranje i kulturno usvajanje** možemo saznati na koje se različite načine stanovnici poldera integriraju u novu okolinu i koji su — po mišljenju autorice — uspjesi i promašaji centralnog planiranja. Ali, bez obzira na različitu praksu naseljavanja i oživljavanja ovih moru otetih terena, I. M. Greverus drži da je to baš prototipski primjer kulturnog procesa, jer čovjek prisvaja materijalnu prirodu da bi je učinio za sebe korisnom, ali se istovremeno s njom identificira, pa »zemlja nije samo zemlja, već je to zemlja koju je sam stvorio« (str. 32).

Ideju o integracijskim i segregacijskim funkcijama stana zanimljivo je varirao Michael BEVTEL u eseju **Prozor u Nizozemskoj. Nizozemska u prozoru**, označujući prozorom interakcije između vanjskosti i unutrašnjosti, između »prostora akcije«, »prostora mira« i »prostora identiteta«. »Tko gleda kroz prozor (na ulicu)« — piše autor — »vlada okolinom, nalazeći se na sigurnom teritoriju (vlastitoga stana)« (str. 91). Dotakavši se ovdje tipično nizozemske pojave — individualnog ukrašavanja prozora s jedne strane, a nezastrtosti prozora soba za dnevni boravak i otvorenosti vidika u obiteljskim kućama s druge, autor je prikazao kako se u estetskim kategorijama tretirao fenomen prozora u likovnoj umjetnosti i književnosti.

Amsterdam je bio zahvalan primjer da bi se razmotrio suvremen, široko rasprostranjen problem ambivalentnosti velegrada sa starim gradskim čet-

vtima niskog stambenog standarda, a visoke mogućnosti socijalnih kontakata, i novim četvrtima visokog stambenog komfora i otuđenosti stanara. Heidemarie GRUPPE u napisu **700 godina Amsterdama. Moderni velegrad privlači svojom tradicijom** upoznaje nas i s različitom praksom koju provode u Amsterdamu: restauracijom starih zdanja pod geslom »oživljavanje starog grada«, »folkloriziranjem povijesti« za turističku ponudu i sl. Pritom je osobito značajno da u zaštiti spomenika imaju veliku ulogu udruženja građana. O tome nas pobliže informira prilog Gerde KRAFFT (**Inicijativa građana: zaštita spomenika i očuvanost gradskih četvrti**). Holandani se neobično rado angažiraju u čuvanju umjetnički i historijski vrijednih zgrada, i to ne samo deklarativno, već su u tom nastojanju spremni podnijeti i materijalne žrtve. Osnivaju različite zaklade, u kojima sudjeluju novčanim prilozima kako bi svojim novcem spasili od propasti pojedine objekte ili čak cijele četvrti koje su urbanističkim planovima bile predviđene za rušenje. No njihova se angažiranost ne odnosi samo na građevine, nego obuhvaća i ljude koji u njima žive, pa je takva aktivnost za kulturnog antropologa tim zanimljivija.

Razumije se da i država preko svojih organa sudjeluje u zaštiti i njezi spomenika kulture, a to se nastojanje provodi na širokoj platformi (u kojoj npr. osim ministarstva za kulturu sudjeluju i ministarstva za unutrašnje poslove, financije, građevinarstvo i pravosuđe). Komparaciju između prakse u Nizozemskoj i Saveznoj Republici Njemačkoj u domeni zaštite spomenika provele je Erica HAINDEL (**Zaštita spomenika u Nizozemskoj. Pokušaj usporedbe**), naglasivši da se u Holandiji mnogo ranije nego u Njemačkoj shvatilo da treba štiti ne samo pojedinačne objekte, već sve što čini »karakter cjeline«.

U napisu Else MOENCH **Muzej na otvorenom ili oživljeno selo? Muzejska praksa između nacionalno-historijske zorne nastave, turističke atrakcije i nove dokoličarske stambene kvalitete** dotiče problem zaštite starih ruralnih naselja. U Nizozemskoj se u tom pogledu provodi dvojaka praksa. Jedno je klasični muzej na otvorenom, za što je primjer etnopark u Arnheimu, gdje se

preko skupljenih i preseljenih objekata iz cijele zemlje demonstrira stambeni standard prošlih epoha u prirodnoj okolini. Uz svoj demonstracijski i pedagoški karakter taj muzej omogućuje organiziranje različitih natjecanja (npr. konjske utrke) i sličnih manifestacija za provođenje slobodnog vremena, pa je time mnogostruko atraktivan za turiste. Drugi je primjer selo Orvelte, muzejsko selo in situ, u kojem u osam domaćinstava žive seljaci zakupnici, privređujući na način predindustrijskoga doba. Osim toga, tamo se u lončarskim i sličnim radionicama može naučiti vještina pravljenja keramičkih i drugih proizvoda. Tako Orvelte, osim što je neka vrsta kulturnog rezervata, pruža istovremeno kreativnu i rekreativnu ponudu posjetiocima. Očito je da brigu o ruralnim spomenicima Holanđani usko vezuju s ponudom turističkih atrakcija, a to su ideje od kojih bi se mnogo štošta moglo primijeniti i u jugoslavenskoj praksi.

Stoga se ovaj broj »Notizena« zbog vrijednog raznolikog sadržaja može preporučiti čitaocima raznovrsnih interesa.

Aleksandra MURAJ

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON, Főszerkesztő ORTUTAY GYULA, Első kötet A—E, Akadémiai Kiadó, Budapest 1977, 752 str.

Već je sam izdavač, Naklada Akademije znanosti, garancija da se ponovo susrećemo s jednom značajnom edicijom. Prvi svezak **Leksikona** bogato opravdava očekivanja. 752 stranice formata B5, mnoštvo ilustracija, dijelom u boji, otkrivaju nam bogatu riznicu mađarske duhovne i materijalne kulture. Djelo je planirano u 4 toma i višegodišnji je rad 96 suradnika.

Kako to u uvodu iznosi glavni urednik akademik Ortutay Gyula, namjerava se prikazati cjelokupno mađarsko etnografsko blago, pa i gradivo koje bilo na koji način ima vezu s mađar-

skim narodom, uz nastojanje da se otkriju i kulturne veze sa susjednim narodima, a dalje i odnosi mađarske kulture prema općeevropskoj, čak i evroazijskoj kulturi.

Valja napomenuti da je Gunda Bela već ranije pisao u **Izveštaju Odjela za jezik i književnost Akademije** i u »Godišnjaku Déri-muzeja« o potrebi takvog djela i izradio detalje iz raznih područja, uzimajući u obzir i istočnoevropske i balkanske veze mađarskih etnografskih fenomena.

Nova edicija Naklade Akademije zauzet će, svakako, istaknuto mjesto u bogatoj mađarskoj etnografskoj literaturi.

Bela RÖMER

NARODNO STVARALAŠTVO — FOLKLOR, Organ Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, God. XV—XVI, sv. 57—64, Beograd 1976—1977, 302 str.

U ovoj knjizi časopisa »Narodno stvaralaštvo — folklor« (sv. 57—64) tiskano je 27 članaka i 13 osvrtâ, a donešeni su i primjeri narodnog stvaralaštva (27 pjesama o Titu i revoluciji) i bibliografija radova o narodnom stvaralaštvu o revoluciji i drugu Titu. Prema tome i ova se knjiga svojim sadržajem uključila u proslavu naših i Titovih jubileja.

Teme su prvih četiriju članaka ove: **Narodni pjesnik o drugu Titu, Makedonska narodna pjesma o Titu, Staro i novo u oblikovanju legende o Titu i Albanci Jugoslavije o Titu u svojoj narodnoj pjesmi**. Iz tih sadržaja doznajemo, uz ono što i dosad znamo, nešto o dvama ishodištima epske legende o Titu (revolucionarnom i narodnom) i o tome da Albanci Jugoslavije nikada nisu toliko pjevali kao sada i da se danas nalaze u jednom sveopćem pjesničkom zanosu. Zatim slijedi članak o tome kako narodni pjesnik albanske narodnosti pjeva o likovima revolucije izdvajajući Titov lik